

Kortársak: gyűjtők – művészek

Ha jól értem ennek a kiállításnak az intencióját, a szervezőinek szeme előtt lebegő ideális eset az, ha kortárs gyűjtők kortárs művészek nem kevésbé kortárs műveit becsülik nagyra, és igyekeznek megszerezni, ősi magyar szokás szerint megkímélve ezzel a hazai múzeumok fenntartóját, az államot attól, hogy – esetleg melléfogással fenyegető kalandokba bocsátkozva – az adófizetők pénzét utólag kevésbé értékállóknak bizonyuló szerzeményekre költse. Ezért a rizikóvállalásért szokás hálával emlegetni Nemes Marcell, Hatvany Ferenc, Kohner Adolf, Herzog Mór, Majovszky Pál és mások nevét, akikben mintegy az e kiállítással példázott erényeket (röviden: a nagylelkűséggel párosult minőségérzetet) véljük megtestesülni.

Bevallom: idegenkedem a „kortárs” főnévnek széles körben elterjedt melléknévi használatától, s ha tehetem, kerülöm is. Ez a mostani bizonyosan nem ilyen alkalomnak ígérkezik. Magyarul mondhatom ugyan egy személynél azt, hogy kortársam, kortársad, kortársa, de akár őt, akár a művét aligha jellemezhetem olyasmivel, mint *ad notam* „modern, modernebb, legmodernebb”, például „kortárs, kortársabb, legkortársabb”. Igaz, ennek logikailag azokban az idegen nyelvekben sincs sok értelme, amelyekben megvan az egyidejűsége utaló egyszerre főnév és melléknév: *contemporain* és rokonai, vagy a német *Zeitgenosse* főnévből képzett *zeitgenössisch*. Talán az ebben az elvtárs megszólítással összecsengő, valamikor jól aktualizálható elem (*Genosse*), valamint az oroszban is meglévő *современный-современник* melléknévi-főnévi páros is kedvezett a magyar szó elterjedésének. Talán közrejátszik ebben az elterjedésben az a

kifejezés is, amelyet németül a jelenkori („kortárs”) történelemre alkalmaznak: *Zeitgeschichte*.

Valahogy úgy állunk, mint a szintén egyidejűséget kifejező „korabeli” melléknév használatával. A pongyola, például idegenforgalmi vagy újságírói nyelvhasználat gyakran örvendezik annak, ha a turistát „korabeli látvány fogadja”, a színdarab „korabeli miliót idéz”, feledve, hogy ez a szó nem egyszerűen az elavultságot, hanem a művelődéstörténeti összefüggést jelzi, ezért ilyenkor illenék megmondani, kinek a mivel való kora-beliségéről van szó, vagy csak elárulni, melyik évszázadról. Hogy egy gyakori példát idézzek, az, ami „Árpád-kori”, egyáltalán nem „Árpád-korabeli”! A „korabeli” jelző birtokos szerkezetet tételez fel, amelynek csak a *genitivus qualitatis* vagy *temporis* megnevezésével van értelme.

Talán hozhat némi tanulságot, ha egyszer átgondoljuk szóhasználatunkat.

Arról, hogy *mi* kortárs, már volt szó: lényegében az, amire más nyelven a vonatkozó *contemporain*, *zeitgenössisch* jelzőt használnánk – a melléknévi használatot magyarul alighanem a tükörfordítás (s ebben a külföldi kortársak beszédmódjának való megfelelés) igénye indokolja. Benne a korszerűség, a modernség és a haladás kötelezettsége fejeződik ki: a romantika, többek között Daumier és Baudelaire óta imperatívusszal kapcsolatban. (*Il faut être de son temps* – az árureklám ismert szlogenjének nyelvén: „Haladjon Ön is a korral!” – mellesleg csupa főnévi utalás a minket körülvevő társadalom személyeire és a tárgyi világunkat benépesítő ipari termékekre. Azok számára, akik látták Hrabal és

* A fenti szöveg annak a beszédnek a változata, amely 2014. december 18-án az Új Budapest Galéria *Kortársak: gyűjtők és művészek* című kiállításának (2014. december 18. – 2015. március 1.) megnyitóján hangzott el. Jellegénél és rendeltetésénél fogva jegyzeteléséről,

amely mindenekelőtt nyelvi szótárak idézését jelentette volna, lemondtam. Mint továbbgondolásra alkalmas anyagot szeretettel ajánlom Bardoly Istvánnak, akiben az ilyesmire érzékeny és fogékony barátot becsülök.

Menzel *Sörgyári capriccióját*, nem kell részleteznem a mindent lerövidítő modernség tanulságait.

Most érdekesebb arról szólni, hogy ki a kortárs. Először megközelítésben leginkább az, aki velünk egykorú. – Tanácsos, ha ezúttal eltekintünk az időbelivel összefüggő azon térbeli összetartozástól, amit a latin *hic et nunc* kifejezés jelöl. Így marad – ismét nem bocsátkozva halbiológiai fejtegetésekbe – az, hogy születésünknel fogva kortársunk az, aki velünk *egyívású*, azaz, megint csak biológiailag determinált *nemzedéktárs*.

Persze, egyidejűleg több nemzedék él együtt egymással: tágabb értelemben mind egymásnak kortársai, generációs hovatarozásukat tekintve azonban különbözőek. Dante óta („Lám, festészetben Cimabue tartott minden teret, és ma Giottót kiáltják”) ismeretes az a tény, hogy a legfiatalabb nemzedék ítélete – hogy a zajos tetszésnyilvánításnál maradjunk: a *dernier cris* – fejezi ki, mi időszerű, korszerű, sőt korszakalkotó. Cimabue, akinek „híre éjszakába hajlott”, csak korabeli, azaz, a maga fénykorából való. Talán ez a („másodlagos frissességű” konzervek módjára) lejárt szavatosságú korszerűség, a kronológiai egyidejűség mellett az ideje-múltság egyik legelső, modernista szellemű regisztrálása. Mindenesetre, tapintatosabb, mint József Attilánál: „idenyög a Dala-dög, az éveire mester”.

Tudom, miről beszélek: a („szép” – hm!) koromat jelző *emeritus* melléknév „kiérdemesült” veteránt, magyarul hadastyánt jelöl. Prozódiái szempontból mérlegelném a „kí-üri-tett” jelzöt is, amely egyaránt megfelel a tudástranzszerben álló érdemnek és a szükségszerű elfáradásnak is. Az ifjú Weöres Sándort nagyon dicsérte Kodály olyan hasonlatokért, mint az „élet-szekéren régi szalma, élet-gyertyán lefolyt viasz” stb. „Te már elégtél!” – kiáltja a kórus. Ez a sok konfliktus így, persze, nehezen viselhető el; a nemzedékek együttélése csilapítást, szabályozást igényel. Erre való az öregebbeknek mesterré, a fiatalabbaknak tanítvánná, azon alul inassá nyilvánítása megfelelő intézmények keretében, amelyeket iskoláknak, akadémiáknak szokás tekinteni. Ezek a nehezen kimunkált kompromisszumot hosszabb időre biztosítva, hagyományá nemesítik, és szerencsés esetben erényt kovácsolva a szükségből, nemzeti iskolákat is konstituálnak. A nemzet és a nemzedék fogalma köztudomásúlag egy töről fakad, mindkettő a születésre utal.

Egyidejűleg nemcsak több generáció van a színen, hanem többféle korhoz tartozó művek is a műkereskedés pultján. A helyzetet bonyolítja, hogy nem csak éppen érvényesek és immár érvénytelenek állnak szemben egymással. Szeretik ezeket olyan vízügyi kifejezé-

sekkel jellemezni, amilyen a folyó főágának sodrása, a *mainstream*. Vannak lassúbb áramlatok, akad visszafelé folyó, öbölben pangó is. Azt mondják, páratlanul gazdag a holtágak élővilága. Érték a biodiverzitás is! De a látszólag egyöntetűen réginek minősülő jelenségek között is vannak értékkülönbségek. A reneszánsz óta szokás megkülönböztetni a modernnek mellett egyszerűen elavult (*vecchio*) ócskaságokat és még régebbi, feltétlenül tiszteletet érdemlő, követésre méltó antikvitásokat (*antichità*). A modernség kultusza a 17. század végének francia akadémiajában kezdődik, az antikvitással (*anciens*) szembeni elsőbbségét hangoztató álláspontjával. Ez az azal összese, hogy régi művek is válhatnak időszerűvé, aktuálissá, mégpedig nemcsak az *all'antica* orientálódó irányzatok számára, hanem más, újító irányzatok ihletőiként és hivatkozási alapjaiként is. Manet festőisége köztudomásúlag hatalmas bátorítást nyert Velázquez példájától. Jól ismert példa még El Greco esete, akinek művészete a posztimpresszionizmus és az expresszionizmus idején vált aktuálissá. Nofretete szobra is a *Jugendstil* csúcspontján került Tell el-Amarnából Berlinbe, s 1923-ban nyilvánosságra hozva, éppen alkalmas időben kínálkozott mintaképként az *art deco* számára. Hol van már az *art deco*? – de Nofretete még mindig tartja magát. Ezek a közhelyszerű példák legyenek elegendők annak jelzésére, hogy az, amit kortárs művészetnek szokás nevezni, nem x mennyiségű mű egyszerű halmaza, hanem különböző eredetű és emellett eltérő korú alkotásokból leszűrt kánon, amely az újraértelmezett régmúltat is magába foglalja.

A mű kora nem feltétlenül azonos keletkezésének és mesterének korával, s a legnagyobb művek kora az örökkévalóság. Érvényük korokon átível, csak a világtörténelemmel mérhető. A nagy művek örökkévaló érvényéről szóló tézis egy változata volt Fülep Lajos érvelése Csontváry Kosztká Tivadar műveinek a festő naptári idejét meghaladó aktualitása mellett, amelyet úgy fejezett ki, hogy fő művei „a művészet egész történetének, Altamira, Lascaux és társai szintén csak csodálatosnak nevezhető barlangképeitől máig legmagasabb csúcsaival vannak egy magasságban”. Ma történelmi jelenségként szemléljük „a művészet korát”, amelynek határozott újkori kezdete volt, s amelynek szükségképpen határozott végének is kell lennie – vita csak arról folyik, hogy ez a vég már bekövetkezett-e, vagy még előtte állunk. A kor problémája kultúránk legmélyebb kérdései közé vezet.

Hátravan még egy további, definícióra váró kérdés: milyen értelemben kortárs a *műgyűjtő* és gyűjteménye. Nyilvánvaló, hogy mindkettő, a személy is, a tárgyak is

a művészet korának termékei és képviselői. Hans Belting, akitől „a művészet kora” kifejezés származik, az újkori művészetfogalom kialakulása előtt „a kép korát” számította. A gyűjtő és gyűjteménye nyilvánvalóan más korfogalommal él, mint az a művészetkedvelő, aki csak közvetlen kortársaitól vár a maga gondolatait és érzéseit is tolmácsoló műveket. A gyűjtés szükségképpen korok között közvetít, a jelent történelmi idők folyamataként, a korokat egymásutánjukban szemléli. Ebben az egymásutánban van helye a jövőnek is: a bölcs gyűjtő s a kiváló, rendszerint kivételes adottságokkal rendelkező művészettörténész ráérez azokra a művészi kvalitásokra, amelyeknek jövőjük van. Ilyen tekintetben van kapcsolata ahhoz, amit a fent a művészet csúcsaival kapcsolatban említett örökkévalóság jelent.

Mindehhez képest a való életben gyakran különös méricskélésekkel van dolgunk. Igaz-e, vagy csak perspektivikus rövidülésből adódó érzékcsalódás, hogy az, amit kortárs művészetnek szokás nevezni, a 19. századdal kezdődött? A válasz készen áll: ezt már a 20. század első évtizedeinek műkritikája sem így gondolta, különösen azután nem, hogy Lukács György 1910-ben megállapította: „Az utak elváltak.” A 20. század folyamán sokan látták itt, az előző századforduló után, a kortárs művészet gyökereit, amikor például a Csont-

váry-problémában a századvég művészeti életének egyik központi problémáját látták, vagy a kortárs művészeti múzeumot a Nyolcak fellépésétől kezdve kívánták berendezni. Vajon van-e olyan, akár szubjektív, akár objektív művészetkor-fogalom, amelynek értelmében évszázadnyi vagy annál is nagyobb korú jelenségek aktualitása állítható? És mi következik abból, hogy időközben már jócskán benne vagyunk a 21. században, vagyis a III. évezredben? Vajon az egy időben élő generációk közül melyik tekinthető dominánsnak – más szóval: korszakalkotónak? Ebből a szempontból tekintve, radikális és vakmerő tett, hogy ezen a kiállításon csak 2010 és 2014 közötti művek láthatók. Talán történelmi perspektívában nem is mondhatók kortársaknak, csak egyidejűeknek. De egyáltalán van-e értelme ennek a megkülönböztetésnek egy tanulságos szemlén belül?

Ez a kérdés összefügg a jövőre vonatkozó értékítélettel, amelynek lehetősége a műértők: a gyűjtő, a kritikus és a múzeumi kurátor előtt nyílik meg. Persze, szerencsés esetben. – És itt vége a pedáns nyelvészkedésnek, amelyre szintén van jó német szó, *A nürnbergi mesterdalnokokra* utaló *Beckmesserei*. Goethe Mefisztójának szavaival: „Fiam, fakó minden teória, / s a lét aranyló fája zöld.” (Jékely Zoltán ford.) – avagy „Pajtás, minden elmélet szürke, És zöld az élet aranyfája.” (Márton László ford.).